Ocak - Şubat 2017 Yıl 23 Sayı 93 Fiyatı 50 TL. ISSN 1300-4174

Yeni Türkiye

93

bu sayıda

mîsâk-ı millî özel sayısı

bilim adamları, araştırmacı ve uzmanlardan
110 makale, inceleme ve araştırma

genel değerlendirme, mîsâk-ı millî tarihi / mîsâk-ı millî'nin anlamı, dayanağı ve değeri / mîsâk-ı millî ve millî devlet / **mîsâk-ı millî politikaları**, mîsâk-ı millî'ye giden yol / temel politika ve meclis-i mebûsan / türkiye büyük millet meclisi ve mîsâk-ı millî / osmanlı'nın parçalanmasını hazırlayan açık ve gizli anlaşmalar / mîsâk-ı millî sonrası / mîsâk-ı millî ve lozan / atatürk ve mîsâk-ı millî / mîsâk-ı millî'nin günümüze yansımaları / **mîsâk-ı millî sınırları ve sorunlar**, mîsâk-ı millî coğrafyası üzerine genel değerlendirme / musul ve kerkük / suriye-halep / hatay / batı trakya / kafkaslar ve batum / kıbrıs / boğazlar / **çeşitlemeler**

RECEP TAYYİP ERDOĞAN / REFİK TURAN / MUSTAFA ÖZTÜRK / KEMAL ARI / ENİS ŞAHİN / EMRE OZAN / HAMİT PEHLİVANLI / SÜLEYMAN KOCABAŞ / MUSTAFA BUDAK / CEZMİ ERASLAN / MUSTAFA TURAN / TUNCER BAYKARA / SELÇUK DUMAN / CANER ARABACI / SAİME YÜCEER / İSMET TÜRKMEN / ALİ GÜLER / TURAN AKKOYUN / TANER ZORBAY / MİTHAT ATABAY / TEKİN ÖNAL / AYŞEGÜL ŞENTÜRK / OSMAN ZAHİT KÜÇÜKLER / OĞUZ AYTEPE / ERCAN HAYTOĞLU / BÜLENT ATALAY / BAYRAM BAYRAKDAR / RESUL YAVUZ / DERYA GENÇ ACAR / M. SALİH MERCAN / SADIK SARISAMAN / CEMİLE ŞAHİN / İSMAİL ŞAHİN / SADIK ERDAŞ / H. ÖMER BUDAK / SAYİM TÜRKMAN / ERGÜN ÖZ AKÇORA / MEHMET KAYA / ALİ DİKİCİ / NECMİ UYANIK / CENGİZ KARTIN / SEVİL ŞAHİN / MUSTAFA OZAN ŞAHİN / YASİN COŞKUN / İLKER ALP / FAHRİ MADEN / YAŞAR BAYTAL / ŞERİF DEMİR / AYTEN SEZER ARIĞ / ADEM ÜZÜMCÜ / MEHMET DİKKAYA / BEHÇET KEMAL YEŞİLBURSA / CEMALETTİN TAŞKIRAN / SÜLEYMAN HATİPOĞLU / TURHAN ADA / ŞAHİN KESKİN / Z. DENİZ ALTINSOY / HİKMET ÖKSÜZ / KEMAL ÇİÇEK / MEHMET SEYFETTİN EROL / NURHAN AYDIN / ELİF ERGÜN / ALİ FUAT GÖKÇE / NURULLAH KIRKPINAR / RAMAZAN ÖZEY / EROL KAYA / ALİ ATA YİĞİT / İSMAİL ÖZÇELİK / MURAT KILIÇ / MEHMET ÜNLÜ / YAŞAR KALAFAT / İHSAN ŞERİF KAYMAZ / ERCAN ÇELEBİ / SERDAR SAKİN / ZEKİ ÇEVİK / MURAT GÜZTOKLUSU / MEHMET AKİF OKUR / ZÜLAL KELEŞ / SEZEN KILIÇ / HÜLYA YİĞİT / NURGÜN KOÇ / ALİ BİRİNCİ / TİMUR VURAL / NECAT ÇETİN / BİNGÜL BİNİCİ / SADİYE TUTSAK / NEVZAT ARTUÇ / ALİ OSMAN KOCALAR / AHMET ASKER / OLCAY ÖZKAYA DUMAN / NURETTİN GÜLMEZ / MELİH AKDENİZ / VEYSİ AKIN / BESTAMİ S. BİLGİÇ / BURCU ÇALIKUŞU AYKANAT / FEYZAN GÖHER VURAL / MUSA QASIMLI / GİRAY SAYNUR DERMAN / ENGİN ÇAĞDAŞ BULUT / MUSTAFA SARI / ERDİNÇ DEMİRAY / ORHAN TURAN / MEVLÜT ÇELEBİ / DİLŞEN İNCE ERDOĞAN / HİCABETTİN SARI / NAHİDE ŞİMŞİR / SEBAHATTİN ŞİMŞİR / YENAL ÜNAL /

TÜRK TARİH KURUMU'nun Katkılarıyla

Bu dergi Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmaktadır.

Yeni Türkiye

Yıl 23 Sayı 93
Ocak - Şubat 2017
Fiyatı 50 TL
2 Ayda Bir Yayımlanır

Y.T. Yayıncılık Eğitim Ltd. Şti. Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Hasan Celâl Güzel

Yazı İşleri Müdürü
Murat Tazegül

Dağıtım ve Abone Müdürü
Zülfikâr Mert

Dizgi
Ali Taştepe - Faruk Taştepe

Baskı
Semih Ofset (312) 341 40 75

Genel Dağıtım
Doğan Dağıtım-DPP A.Ş.

Basıldığı Tarih
Şubat 2017

Yayın Kodu
ISSN - 1300-4174

Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi
Hacı Hasan Mahallesi Kahraman İbad Hüseyinli Sok. No: 22 Gölbaşı/Ankara
Tel: (312) 441 42 40-441 42 60 Faks: (312) 441 42 08
Web: www.yeniturkiye.com e-posta: yeniturkiye@yeniturkiye.com

Abone Şartları
Bireysel: Yıllık 300TL. Kurumsal: Yıllık 600TL.
IBAN: TR34 0006 2000 1810 0006 2946 98 - Garanti Bankası Çankaya Şb.

Misak-ı Milli'nin Anlamı ve Tarihi Değeri

Mustafa Turan*

İstiklâl Harbi başladıktan sonra milli bir devletin kurulması görüşünün resmen ilk kez yer aldığı bir metin olarak Misak-ı Milli'nin taşıdığı anlam ve muhtevası ele alınırken Milli Mücadele'nin nihai amacının da bir ifadesi olması itibariyle öncelikle tarihi ve fikri gerekçeleri üzerinde durulması kaçınılmazdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki günlerde İtilâf Devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması hususunda yaptıkları anlaşmalarının tatbikini sağlamaya ve Osmanlı toprakları üzerindeki tarihi emellerini gerçekleştirmeye çalışacakları açıktı. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi galip devletlere her ne kadar diledikleri gibi hareket etme imkânı veriyorsa da Osmanlı ülkesinin paylaşılmasının o kadar da kolay olmadığı görülecektir. Galip devletlerin tarihi-politik-stratejik hedefleri bakımından çıkarlarının çatışmaya yol açması da kaçınılmazdı. Mütareke hükümleri, Türklere hareket imkânı bırakmazken esasen İtilaf Devletlerinin takip edecekleri işgal siyasetlerinde çatışmanın da sebebini teşkil edecektir.

Dünya Harbi'ni kaybettikten sonra yıkılması artık mukadder görünen bir devletin, mevcut kayıplarla birlikte mevcudiyetini devam ettirmesi mümkün gözükmüyor ise de Türk milletinin memlekette tek tepe ve kurşun kalıncaya kadar mücadele kararı galip devletlerin bütün planlarını bozacaktır. Mütehakkim bir tavırla imzalatılan Mondros Mütarekesi'nin aynen kabul edilmesi Osmanlı'nın Anadolu'da da yaşamasına artık izin verilmeyeceğini gösteriyordu. Bu safhada şartlar Türk milletini, ya kaderine razı olmak ve tarihi-kültürü-medeniyeti ile mütenasip olmayan zillete katlanmak ya da neticesi ne olursa olsun milli bir mücadeleye kalkışmak arasında bir tercihe zorluyordu.

Galip devletlerin Türkiye ve Türkler hakkındaki düşünceleri karşısında bazıları için en tabii yol mevcut duruma katlanmak olarak görülüyorsa da Mustafa Kemal Paşa, bir yandan silahlı mücadelenin zeminini hazırlarken bir yandan da siyasi ve hukuki alanda başarının elde edilebilmesi gereği ve gerçeğinden hareket ediyordu. Erzurum Kongresi'nin açılışından birkaç gün önce yapılan gizli bir toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın ifade ettiği gibi "Millet mustarip ve perişan bir haldedir. Akıbetin ne olacağını merak etmekte ve kurtuluş çaresi telakki ettiği her tedbire başvurmakta, memleketi kurtarmak ve müdafaa etmek ümidi ile muhtelif mahallerde, muhtelif namlar ile cemiyet teşkil etmektedir. Ordu, harb-i umuminin bin bir meşakkati ile yorgundur. Yorgunluğuna ve hatta bitkinliğine rağmen vatanın parçalanmak istendiğini görerek önleyici çareler aramakla meşguldür." Bu tespiti yaptıktan sonra Mustafa Kemal Paşa üç fikrin çarpışmakta olduğunu ifade etmiş ve mevcut durum karşısında kararını da şöyle açıklamıştır:

"a) Galip devletlerle savaş edemeyeceğimize göre uysal, fedakâr ve uyumlu hareket etmek,

b) Padişahın etrafında toplanmak ve düşman devletlerin Padişah ve Halife için hükümranlık hakkı tanıyacağı bölgede Osmanlı Devleti'ni idare etmeye gayret eylemek,

(*) Prof.Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

c) Osmanlı Devleti'nin taksimi kararlaşmış olduğuna göre ırk ve bölge hususiyetlerine ehemmiyet vermek ve bu imkândan faydalanarak mevzii kurtuluş çareleri aramak...

-Arkadaşlar, tek tedbir: Hâkimiyet-i Milliye'ye dayanan kayıtsız, şartsız müstakil bir Türk devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemehâl vasıl olmaktır. Hedefimiz bu olacaktır. Kolay şey değil. İdealimizi tahakkuk ettirmek yolunda şimdiden şahıs şahıs yükleneceğimiz vazifeler ağır, müşkül, hatta tehlikeli olacaktır. Milli Mücadele'de, topyekûn mücadele esastır. Büyük mukavemetlerle, ihanet ve hıyanetlerle karşılaşacağımız muhakkaktır... Memlekette ve elimizde tek tepe ve kurşun kalıncaya kadar mücadele etmek azmimiz daima mahfuz kalacaktır ve kalmak mecburiyetindedir."[1]

Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle zor ve meşakkatli mücadelenin altını çizmiş oluyordu. Anlaşılacağı gibi na-müsait şartlarda verilecek olan mücadele, silahlı bir mücadele olduğu kadar siyasi ve hukuki alanda başarının elde edilmesi gereği ve gerçeğine dayanmak zorunda idi. Başka bir ifade ile kayıtsız ve şartsız bağımsız bir devlet kurmak için verilecek mücadele askeri olduğu kadar siyasi ve hukuki bir mücadele olacaktır. Bu mücadeleyi de hukuki temsili uhdesine alan ve Türk Milleti'ni temsil eden meşru bir hareket yürütmeliydi. 1919 yılı içindeki faaliyetler bu bakımdan büyük bir önemi haizdir. 21-22 Haziran 1919 tarihinde yayımlanan Amasya Tamimi işgaller karşısında Türk davasının bir ifadesi olarak görülebilirse de devletlerarası hukukta ibra edilecek bir metin değildi.

Mondros'u kabul etmeyen bir hareket, bir süre sonra son derce ağır şartları içerecek olan bir antlaşmanın dayatılacağının farkındadır. Bu itibarla işgal ve ilhakı reddeden Milli Mücadele'nin meşru/haklı/hukuki bir ifadesi gerekmekteydi. Haklı davanın meşruiyeti ise genel olarak Wilson prensiplerine dayandırılacaktır. Galip devletlerin bu prensipleri ne kadar itibara alacakları ve Türk bağımsızlığını ne kadar tanımak isteyecekleri müphem olmakla birlikte dünya kamuoyunda mücadelenin meşruiyeti bu yolla anlatılabilirdi. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması, bu mecliste memleket endişesi taşıyan ve Anadolu'daki hareketi de destekleyen birçok mebusun yer alması, milli davanın dünya kamuoyuna duyurulmasını sağlayacak bir metnin ortaya çıkmasını sağlayabilirdi. Kısaca Anadolu'nun İtilaf devletlerince paylaşılması ve işgaller karşısında başlayan Milli Mücadele'nin de dayanacağı gerekçenin bir ifadesi olarak Misak-ı Milli adıyla bilinen bir beyannamenin ortaya çıkmasının asıl sebebi milli istiklalin meşruiyetini sağlamaktır. Bu itibarla Misak-ı Milli'nin, Milli Mücadele'nin siyaseten ve hukuken savunulmasında ve başarıya ulaşmasında önemli bir yeri olacaktır.

Misak-ı Milli'de belirlenen esasların Amasya Tamimi ile Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar temelinde ve aynı fikriyat ile şekillendiğini görmekteyiz. Amasya Tamimi'nde, vatanın tamamının tehlikede olduğu ifade edilmek suretiyle vatanın bütünlüğü öncelikle vurgulanmıştır. "İstiklâlin yine milletin azim ve kararıyla kurtarılacağı" ifadesi ile de "İrâde-i Milliye" ve "Hâkimiyet-i Milliye" esası artık Milli Mücadele ve Türk Devleti için temel ve vaz geçilmez ilkelerdir. Hukuki zemini hazırlayacak olan milli bir heyetin toplanması kararı da tarihi bir karar olmuştur.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlara baktığımız zaman bütün maddelerin milli bağımsızlığın sağlanmasına matuf kararlar olduğu açıkça görülür. İlk defa milli sınırlar içinde bir bütün olan vatanın her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı milletin birlikte müdafaa ve mukavemet edeceği ifade ediliyor, "Hıristiyan unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve sosyal dengemizi bozucu imtiyazlar verilemez", "Manda ve himaye kabul olunamaz" hükümleriyle de milli siyaset

(1) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922*, C.II, İstanbul, 1999, s. 115-116.

ve milli yapı konusunda temel prensip ortaya konulmuş oluyordu. Bu kararların gerçekleşmesi için de "Kuvâ-yı Milliye'nin âmil ve İrade-i Milliye'nin hâkim kılınması" esasından hareketle "Milli Meclisin derhal toplanması" kararlaştırılıyordu.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde milli meclisin derhal toplanması gerektiği ifade edilmişse de nerede toplanması gerektiği üzerinde bir görüş belirtilmemişti. İstanbul'un işgal altında bulunması sebebiyle meclisin milli kararlar almasına ve bağımsız olarak yasama görevini yerine getirmesine imkân olmadığı aşikârdır. Bununla birlikte İstanbul'da bulunan meclisin reddedilmesi gibi bir yol da takip edilmemiştir. Meclis-i Mebusan'ın nerede toplanacağı hususu tartışılırken Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Kasım 1919 tarihinde İstanbul teşkilâtına gönderilen yazıda "Meclis-i Mebusan var iken ayrıca bir kuvve-i milliyenin faaliyette bulunmasının memleket için zararlı olacağı" ifade edilmiştir. Devamında İstanbul'da toplanan mecliste mebusların memleket aleyhindeki bir kararı tasdik etmeleri halinde taşradaki Kuvâ-yı Milliye'nin bunu tanımayacağı ve bu suretle milletin kendi vekillerine karşı isyan etmiş gibi garip ve mantıksız bir durum ortaya çıkacağı, vatanın kurtuluşunun ancak meşru bir tarzda olacağı ifade edilmiştir[2].

Mustafa Kemal Paşa, milli meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanmasına çalışılmış, bu başarılamaz ise işgal altında olsa da Meclis-i Mebusan'da milli kararların alınabileceğini düşünmüştür. Böylece bu meclis Osmanlı Meclisi görünüşünden çıkacak ve Milli Hareket'in, Anadolu'nun meclisi olacaktı. Bu suretle Mustafa Kemal Paşa Meclis'e Ankara'nın hâkim olacağını ve istediği kararları aldırabileceğini ümit ediyordu[3]. Nitekim Milli Meclis'in İstanbul dışında toplanması konusunda arzu edilen sonuç alınamamıştır. Bu durumda İstanbul'da toplanmasına karar verilen meclisin açılmasına göre hareket edilmesi gerekiyordu. Meclisin toplanması sürecinde de gelişmelere kayıtsız kalınmamış, meclise katılacak olan mebusların ülkenin kurtuluşu konusunda birlikte hareket etmeleri için gayret edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya hareketinden bir gün önce 17 Aralık 1919 tarihinde bir tamim ile Meclis-i Mebusan'a katılacak olan mebusların İstanbul'a gitmeden önce milli istiklal ve vatanın bütünlüğünü temin gibi önemli konuları görüşmek ve bu konuda icap eden hareket tarzını belirlemek üzere Heyet-i Temsiliye'nin bulunduğu yerde bir toplantı yapılacağını bildirmiştir. Ankara'ya geldikten hemen sonra 29 Aralık 1919 tarihinde de mebusların 5 Ocak 1919 tarihinden itibaren Ankara'ya gelmelerini istemiştir[4].

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 31 Aralık 1919 tarihli mektubunda taşra mebuslarının İstanbul'a gelmeden önce Ankara'da özel bir toplantı yapacakları haberinin seçimlerin her türlü müdahaleden uzak kaldığı hakkındaki iyi kanaati tamamen ortadan kaldıracağını ifade ile mebusların toplu bir manzara göstermemelerinin sağlanması ve kendilerine yapılacak açıklamaların dikkati çekmeyecek şekilde gerçekleştirilmesini rica etmiştir[5]. Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı'nın mektubuna verdiği cevabında bu talebin, memleketin kurtuluşu uğrunda aynı kanaatte olan mebusların mecliste birlikte çalışmalarını sağlamaya yönelik olduğunu, bu zaruretin meclisin İstanbul'da toplanması yüzünden ortaya çıktığını ifade etmiştir. Devamında Ankara'ya gelenlerle fikir alışverişinde bulunmak suretiyle çoğunluğu sağlayan bir grubun milleti temsil etmesinin önemli görüldüğü, aksi takdirde Meclis-i Mebusan'ın yabancılar gözünde milleti temsil edemeyeceğini belirtmiştir[6]. Toplantı gerçekleştiği takdirde Türkiye'nin

(2) Kemal Atatürk, *Nutuk-Vesikalar*, C. III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yayını, İstanbul, 1960, s. 1135.
(3) Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, MEB yayını, İstanbul, 1991, s.17.
(4) Atatürk, *Nutuk-Vesikalar III*, s. 1166-1167.
(5) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, TTK yayını, Ankara, 1988, s. 526.
(6) Kansu, *a.g.e.* II, s. 517-518.

istikbalinin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar üstüne kurulması gerektiğini anlatabilecek; mebuslar, tam istiklal ve hürriyet için tek cephe halinde çalışmaya karar vereceklerdi. Daha önce yapılan davet üzerine mebuslar birer birer veya ikisi üçü beraber Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. Görüşmelerde mecliste bir Müdafaa-i Hukuk grubunun teşekkülü ve İstanbul'a gidemeyecek ise de Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanlığına seçilmesinin uygun olacağı anlatılıyordu. Böylece meclisin İstanbul'da devamı mümkün olamayacağından, mutlaka bir saldırıya uğrayacağından ve dağıtılacağından o zaman meclis başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal'in, mebusları Ankara'da toplanmaya davet için hak ve yetkisi olacaktı[7].

Aralık 1919 sonlarında, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında, Ankara'da toplanan Temsil Heyeti'nin yaptığı görüşmeler sonunda Türk istiklâlinin esaslarını tanzim eden bir metin hazırlanmış, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Temsil Heyeti üyeleri tarafından imzalanmıştır. Hazırlanan metin[8] daha sonra son Osmanlı Meclisi'ne Trabzon mebusu olarak seçilen Hüsrev Bey'e verilmiş, O da bunu, mecliste Milli Misak'ı hazırlamakla görevlendirilen komisyona ulaştırmıştır.

Bu gelişmelerden sonra 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan açılmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa tarafından telkin edilen ve gerekli görülen hususların bir kısmı gerçekleşmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanlığı'na getirilmediği gibi Müdafaa-i Hukuk Grubu da oluşturulamamıştır. Bununla birlikte meclisteki milliyetçi üyeler tarafından kurulmuş olan Felâh-ı Vatan Grubu'nda önemli bazı kararlar alınmıştır. Ankara'da hazırlanan ve meclise intikal eden Misak-ı Milli metni, çok az bir değişiklik yaparak 28 Ocak'taki resmi olmayan gizli toplantıda mevcut bütün üyelerin ittifakıyla kabul edilmiştir. 17 Şubat 1920 tarihinde de Edirne Mebusu Şeref Bey, Misak-ı Milli'nin bütün dünya parlamentolarına, dünya ve memleket matbuatına tebliğ edilmesini teklif etmiş ve bu teklif Meclis-i Mebusan'da kabul edilmiştir. Anlaşılacağı üzere "Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit olunan esaslar, son İstanbul Meclis-i Mebusanı'nca kabul ve teyit olunup, Misak-ı Milli namı altında özetlenmiştir."[9]

Milli iradenin, meşru hakkını kullanarak milli varlığın mukadderatını tanzim eden bir metin olarak Misak-ı Milli'nin, işgal altındaki payitahtta milli mecliste kabul ve ilan edilmesi bir başarı olarak görülmelidir. Böylece mecliste, milletin mukadderatı hakkında karar verilmeye çalışılırken aynı zamanda yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine kurulması tasavvur edilen milli devletin de haklı/meşru bir gerekçeye dayandırılmasına çalışılmıştır. Misak-ı Milli, Osmanlı Devleti'nin tam olarak tasfiye edildiğini gösteren bir belge[10] olduğu gibi yerine kurulacak olan devletin bağımsız ve milli bir devlet olacağını da beyan eden bir belgedir.

Esasen bir beyanname, bildiri, tamim olmakla birlikte bu metne Misak-ı Milli/ Peyman-ı Milli (Milli Yemin) veya Meclis-i Mebusan'da kullanılan şekliyle "Ahd-ı Milli Beyannamesi" denilmesinin bir sebebi olmalıdır.

Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Milli'nin okunmasından önce takrir sahibi Şeref Bey, mebuslara hitaben Milletin tarihi, dini ve hu-

(7) Kansu, *a.g.e.* II, s. 527.

(8) Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Misak-ı Milli metnine esas olan metnin Heyet-i Temsiliye tarafından hazırlanan metin olup olmadığı tartışılmıştır. Bu hususta bkz. Ahmet Nezihi Turan "Millî Misâk'ın 70. Yılı", *Milli Kültür*, S. 69, (Şubat, 1990), s. 60 vd.; Heyet-i Temsiliye tarafından hazırlanan Misâk-ı Milli'ye ait orijinal bir metnin bulunamamasından kaynaklanan bu tartışmada, gerek Ali Fuat Cebesoy, Hüsrev Gerede ve Mazhar Müfit Kansu gibi Atatürk'ün yakınında bulunmuş kişilerin ifadeleri, gerekse Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirilerindeki ile Atatürk'e ait diğer belgelerdeki anlam ve üslup benzerlikleri Misâk-ı Milli'ye ait bir belgenin olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bkz. Nejat Kaymaz, "Misâk-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara-11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler), C. III, Ankara, 1983, s. 1941.

(9) Atatürk, Kemal, *Nutuk*, (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1989, s. 395; Şevket Süreyya Aydemir, Misak-ı Milli esaslarının daha Erzurum Kongresi'nde tespit edildiğini, kongre beyannamesinde ifadesini bulduğunu, bu kararların Sivas Kongresi'nde kabul edildiğini ve bu neticelerin yeni meclise katılmak üzere Ankara'dan İstanbul'a giden mebuslara bir Milli Misak şeklinde verildiğini, bunun savunulmasının istendiğini belirtilmekte, ancak müstakil bir Misak-ı Milli metninin hazırlanıp hazırlanmadığını belirtmemektedir. Bkz. Aydemir, *a.g.e.*, II, 200-201.

(10) Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Ankara, 1981, s.5.

kukunu mebusların bütün vicdan ve imanı ile müdafaa etmesini istediğini belirttikten sonra *"...Biz hiçbir şey istemiyoruz; ancak hakk-ı sarihimizi istiyoruz."* demiştir. Sonra Ahd-ı Milli Beyannamesi'ni okumuş ve sözlerini şöyle tamamlamıştır: *"28 Ocak 1920 tarihinde bütün Türk ve Osmanlı tebaayı teşkil eden efrad-ı milletin intihabiyle buraya gönderdiği ve bütün muhabbetleriyle, bütün namus-ı devlet ve millet ve dini müdafaa ve muhafaza için ittihat ve ittifak eden umum arkadaşların burada gösterdikleri azim ve imanı, tevfikat-ı İlâhiye daima kabul edecek ve daima muvaffak edecektir."*[11] Yine Misak-ı Milli metnin dibacesinde devletin istiklâli ve milletin istikbâlinin, haklı ve devamlı bir barışa kavuşması için yapılabilecek fedakârlığın azamisini ihtiva eden bu esaslara tam olarak riayet etmekle temininin mümkün olduğu, aksi takdirde Osmanlı Saltanatı ve toplumunun varlığını devam ettirmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. 16 Ekim 1921 tarihinde TBMM'nde konuşan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de "Bendeniz İstanbul Meclis-i Mebusanı'nda vaziyetin ıztırarı (mecburiyeti) karşısında kabul mecburiyetinde kaldığım bir vesikadır. Yoksa ben bu milli vesikayı kabul taraftarı değilim. Bu benim kabul edeceğim asgari metaliptir (isteklerdir). Fakat ne yapalım ki, vaziyet-i umumiye-i cihan arzumun hilâfına o vesikayı kabule mecbur etti." demiştir[12].

Gerek beyannamenin girişindeki ifadeler, gerekse Şeref Bey'in ve Ali Şükrü Bey'in ifadeleri devletin istiklâli ve milletin istikbâli için pek çok kayıpla birlikte yapılabilecek fedakârlığın azamisinin yapıldığı, artık hiçbir şekilde taviz verilmeyeceği konusundaki kararlılığı göstermektedir. Tabiatıyla metinde yer alan esasların milletin bir yemini olarak telakki edildiği, bu esasların gerçekleşmesi için her şeyin göze alındığı, bu itibarla Misak-ı Milli tabirinin özellikle seçildiği anlaşılmaktadır.

Elimizdeki Misak-ı Milli metinlerinde küçük de olsa ifade farklılıkları söz konusudur. O tarihlerde gerek Meclis-i Mebusan'da, gerekse TBMM'nde ve diğer mahfillerde yapılan konuşmalarda Misak-ı Milli metninde yer alan ifadeler, farklı farklı telaffuz edilmişse de asıl metinde kastedilen manaya sadık kalındığı ve terminoloji üzerinde ciddi bir tartışma yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Türkçesiyle yazılan metnin gerek günümüz alfabesine gerekse günümüz Türkçesine (sadeleştirilerek) aktarılırken bazı farklı okumaların yapıldığı da göze çarpmaktadır. Mesela 28 Ocak 1920 tarihli belgede yer alan *irfanen* kelimesi 17 Şubat 1920 tarihli belgede ırken veya örfen olarak yazılmış, kelime günümüz Türkçesine aktarılırken de kimi zaman ırken kimi zaman da örfen olarak verilmiştir. Yine 28 Ocak 1920 tarihli belgede yer alan *"hatt-ı mütareke dahil ve haricinde"* ibaresi 17 Şubat 1920 tarihli belgede de aynı şekilde yer almışken, 16 Ekim 1921'de TBMM'de yapılan konuşmalarda "hatt-ı mütareke dahilinde" olarak telaffuz edilmiş, haricinde ifadesine yer verilmemiştir. Hakeza günümüz Türkçesine aktarılırken birçok eserde bu ibaredeki "haricinde" ifadesine yer verilmemiştir[13].

17 Şubat 1920 tarihinde Türk ve dünya kamuoyuna duyurulan Ahd-ı Milli (Misak-ı Milli) Beyannamesi şöyledir:

1- Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütarekenin hîn-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikan tayin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dâhil ve haricinde dinen, örfen (veya ırken), emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuk-ı ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerâit-i muhitiyelerine tamamıyla riayetkâr, Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya

(11) *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 17 Şubat 1336 (1920), C.I, s.145.
(12) *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, 16 Ekim 1337 (1921), C. II, s. 349.
(13) İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, (1920-1945), TTK yayını, Ankara, 1989, s. 15; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, MEB yayını, İstanbul, 1991, s. 19.

hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

2- Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âra-yı âmmeleriyle Anavatana iltihak etmiş olan elviye-i selase için lede'l-icap tekrar serbestçe ârâ-yı ammeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

3- Türkiye sulhuna talik edilen Garbi Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tespiti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya tebaan vâki olmalıdır.

4- Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münâkalât-ı âleme küşâdı hakkında, bizimle sair bi'l-umum alâkadâr devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

5- Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşârikleri arasında takarrür eden esasât-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku memâlik-i mütecâviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

6- Millî ve iktisadî inkişâfâtımız daire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için, her devlet gibi bizim de temin-i esbâb ve inkişâfâtımızda istiklâl ve serbesti-i tâmme mazhar olmamız üssül-esas-ı hayat ve bekamızdır.

Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve sair inkişâfâtımıza mani kuyûda muhalifiz.

Tahakkuk edecek düyunâtımızın şerâit-i tesviyesi de bu esasâta mugâyir olmayacaktır.

28 Kânun-ı sani 1336[14]

Misak-ı Milli'nin 1., 2. ve 3. maddeleriyle devletin sınırları şarta bağlı olarak tespit edilmiş oluyordu. Mütareke sınırları dışında kalan Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin imzalanması sırasında düşman orduların işgali altında kalan kısımların (madde 1); Elviye-i Selase'nin (Kars, Ardahan ve Batum Livaları) (madde 2) ve Batı Trakya'nın (madde 3) hukuki durumlarının ve geleceklerinin buralarda yaşayan ahalinin serbestçe beyan edecekleri oya göre tayin edilebileceği ifade edilmiştir. Anlaşılacağı üzere mütareke sınırları esas alınmış, bu sınırlar dışındaki yerlerin mukadderatı halkın oyuna bırakılmıştır. Bu ifadelerden ilk bakışta mütareke sınırları dışında kalan yerlerin gözden çıkarıldığı ve buralara hâkimiyetin artık mümkün olmayacağı gibi bir anlam çıkmakta ise de aynı zamanda buralarda yapılacak olan plebisitin Türkiye'nin lehine olacağı kanaatinin hâkim olduğunu göstermektedir. Birinci maddede Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin imzalanması sırasında düşman orduların işgali altında kalan kısımlarının mukadderatının, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri oya göre belirlenmesi "lâzım geleceğinden" ifadesinden de açıkça anlaşılacağı üzere mütareke sınırları dışında kalan yerlerin geleceği plebisit şartına bağlanmıştır. Yani buralardan vaz geçilmiş değildir. Devamında mütareke sınırları "içinde ve dışında" kalan din, kültür ve amaç bakımından bir olan, birbirine karşılıklı hürmet ve fedakârlık hisleri taşıyan, gelenekleriyle (hukuk-ı ırkiye ve içtimaiyeleriyle) yaşadıkları muhitin şartlarına tamamıyla uyan Osmanlı-İslâm çoğunluğuyla meskûn bulunan kısımlarının tamamının gerçekten ve hükmen hiç bir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu beyan edilmiştir. Mütareke sınırları içinde ve dışında denilmesinin sebebi mütareke dışında kalan yerlerin geleceği, buralarda yaşayan halklarının oylarına göre belirleneceğinden anavatanın sınırları muğlak bırakılmış, oylamanın neticesine göre kesinleşeceği ihsas edilmiştir. Mütareke sınır-

(14) *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,* 17 Şubat 1336, s. 115 (Orijinal metin); *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi,* C. II, 17 Şubat 1336 (1920), s.144 (Latin alfabesine aktarılmış metin); 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli Beyannamesi'nin orijinal metni için bkz. *Milli Egemenlik Belgeleri,* TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı yayını, Ankara, 2015, s. 32 vd.

ları içinde kalan kütle için tarihi, sosyolojik ve kültürel bir tanımlama yapılırken Osmanlı-İslâm çoğunluğu tabiri de aynı saik ile seçilmiş olmalıdır. Başka bir ifade ile mütareke sınırları dışında kalan yerlerde de bu tanımlamaya uyan kesif bir nüfus vardır. 1 Mayıs 1920'de yapmış olduğu konuşmasında Mustafa Kemal Paşa "Osmanlı-İslâm ekseriyeti"ni anasır-ı İslamiye'den mürekkep samimi bir mecmua olarak telâkki etmekte ve bu tabire şu sözlerle açıklık getirmektedir: "Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsur-ı İslâm, bizim kardeşimiz ve menafii tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı İslâmiye ki, vatandaştırlar, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafiimiz müşterektir."[15] Görüleceği gibi Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda Misak-ı Milli'nin birinci maddesine sadık kalarak kendi üslubu ve ifadesiyle yapılan tanımı daha sarih bir hale getirmektedir. Misak-ı Milli'nin 5. maddesinde yer alan *"... azınlıkların hukuku civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri şartı ile kabul ve temin edileceği"* ifadesinden de açıkça anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti'ndeki bütün Türk/Müslüman olmayan unsurlar ayrılmakta din ve soy bakımından bir olan kitlenin, yani Türk kitlenin bütünlüğü tanımlanmaktadır[16]. Bu hüküm aynı zamanda azınlık unsurlarla birlikte milli iradenin hâkim olduğu bir devlet ve toplum yapısının kurulamayacağı gerçeğinin bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

Bugün de geçerliliğini koruyan mesele, bir coğrafyanın kimliğinin üzerinde yaşayan insan ve kültür unsuruyla mütenasip olduğudur. Bu sebeple devletlerarası mücadele ve münasebetlerde hukuken haklılık veya haksızlık bağlamında söz konusu edilen en önemli iddialardan biri nüfus meselesi olmaktadır. Osmanlı Devleti gibi bir dünya devletinin tasfiyesi aşamasında demografik yapının hukuki platformda esas alınması da kaçınılmaz olacaktır. Wilson prensipleri de demografik ve kültürel yapı üzerine temellendirilmişti. Hal böyle olmakla birlikte 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te toplanan İtilaf Devletleri temsilcilerinin, oluşturdukları yenidünya düzeni içerisinde Türklerin nüfus kesafetini esasen dikkate almak istememiş olmaları meselenin başka bir yönünü göstermektedir. Bu devletlerin, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Paris Konferansı'nda Batı Anadolu'da kesif bir Rum nüfusunun bulunduğu iddiasına delil olmak üzere sunduğu Rum kilisesi tarafından tanzim edilmiş gerçek dışı nüfus istatistiklerini dikkate alırlarken, bölgede Müslüman/Türk nüfusunun Rum nüfustan fazla olduğunu bilmemeleri mümkün değildi. Yine kurmayı tahayyül ettikleri ve planladıkları Ermeni devleti için de ileri sürülen iddianın temeli Ermeni nüfusa dayandırılmaktaydı. Sèvres Antlaşması'nda Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon illerinin bulunduğu alanda bir Ermenistan devletinin kurulmasından başka Kürtlerin Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmak isterlerse bunun kabul edilebileceği yönündeki kararları, Anadolu'da dahi Türk milletinin varlığının kabul edilmediği ve edilmeyeceği anlamını taşımaktadır. Misak-ı Milli'yi hazırlayan kadro, bu politikanın dayatılacağını bildiği için kurulacak milli devletin muhtemel sınırlarını belirlerken Osmanlı'nın bakiyesi olan nüfusun kesafeti ve kültürel kimliği temelinde esaslar ortaya koymak istemiştir.

Misak-ı Milli'nin 4. maddesinde Payitahtın ve Marmara denizinin güvenliğinin korunması ilkesi saklı kalmak şartıyla boğazların dünya ticaretine ve ulaşımına açılması konusunda diğer devletlerle birlikte oy birliği ile verilecek kararın geçerli olacağı ifade edilmiştir. Bu karar bağımsız bir devletin hukuk-ı hükümranisine halel getirecek bir ifade gibi görünmekte ise de o günkü şartlar içerisin-

(15) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* C. I, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1989, s. 74-75.
(16) Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 6.

de "politika-güç" değerlendirilmesi yapıldığı takdirde, bu kararın boğazlar meselesinin Türk devleti lehine çözümlenmesi için atılan en uygun adım olduğu söylenebilir. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir savaşa katılmamak için gösterdiği bütün gayretlere rağmen kendisini savaşın içinde bulduğu hatırlanırsa fiilen işgal altında bulunan bir devletin boğazlar gibi stratejik bir mevki konusunda tam olarak hükümran olması düşünülemez.

Misak-ı Milli'nin 5. maddesinde azınlıkların hakları ile ilgili olarak mütekabiliyet esası benimsenmiştir. Bu esas, Osmanlı Devleti'nde asırlarca Türklerle birlikte yaşamış olan azınlık unsurların yeni devlet içerisindeki yerinin Osmanlı millet sistemindeki gibi olmayacağının bir işareti olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda yıllardır Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlık unsurlar üzerindeki emperyalist hesapların ve siyasi zorlamaların önüne geçilmek istendiği de anlaşılmaktadır. Bu maddedeki ifadeye dikkatlice bakınca, Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlık unsurların belirlenen azınlıklar hukukundan istifade edebilmeleri; civar ülkelerdeki Müslüman ahalinin de belirlenen azınlıklar hukukundan yararlanmaları garantisine/şartına bağlanmıştır. Bu da 1., 2., ve 3. maddelerde ifade edilen mütareke sınırları dışında yaşayan Müslüman/Türk ahalinin söz konusu edildiğini ve onlardan vaz geçilmediğini de gösteren ince bir ifadedir.

Misak-ı Milli'nin 6. maddesinde milli ve iktisadi gelişmenin sağlanabilmesi ve daha çağdaş bir idarenin başarılabilmesi tam bağımsızlık ve özgürlük şartına bağlanmış, hayat ve bekanın temel esası olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple siyasi, mali ve sair gelişmeye mani kayıtlara karşı çıkılmıştır. Burada açıkça ifade edilmese de kapitülasyonların siyasi ve ekonomik bağımsızlığa mani olduğu, tam bağımsızlık esasından hareket edileceğinden bu tür kayıtlar bir anlamda reddedilmiştir. Belirlenecek borçların ödenmesi şartlarının da bu ilkelere aykırı olmayacağı ilave edilmiştir.

Bilindiği gibi Misak-ı Milli'nin kabulü ve ilanından bir ay sonra 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf Devletlerince resmen işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan dağıtılmış, birçok mebus tutuklanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi ve Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına dair Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayınlamıştır. Genelgede milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere millet tarafından olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasının zaruri olduğu belirtilmiştir[17].

Bir aylık bir süre sonunda 23 Nisan 1920 günü Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır[18]. 24 Nisan günü Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmasında milletimizin güçlü ve mesut ve yaşayabilmesi için devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi gerektiğini belirtmiş ve milli siyaseti de *"Hudud-ı milliyemiz dâhilinde her şeyden evvèl kendi kuvvetimize müsteniden muhâfaza-i mevcudiyet ederek, millet ve memleketin hakiki saadet ve ümranına çalışmak."* olarak tanımlamıştır[19]. Mustafa Kemal Paşa'nın ve TBMM'nin takip edeceği milli siyaset tabii olarak Misak-ı Milli'de ifadesini bulan esaslar olacaktır[20].

TBMM açıldıktan sonra yapılan müzakerelerde Misak-ı Milli'nin sıkça dile getirildiği görülmektedir. 16 Ekim 1921 tarihinde TBMM'de gizli oturumda[21] Fransa ile yapılması düşünülen itilaf-name üzerine Misak-ı Milli konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu oturumda serdedilen görüşler Misak-ı Milli'de yer alan esasların daha anlaşılır olmasını

(17) Atatürk, *Nutuk*, s. 281.
(18) TBMM'nin açılması hususunda bkz. Mustafa Turan, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi" *Gazi Akademik Bakış*, C. V, S. 10, s. 1-24.
(19) Atatürk, *Nutuk*, s. 292.)
(20) Mustafa Turan, "Türk Davası: Misak-ı Milli", *Kazım Yaşar Kopraman'a Armağan*, Ankara, 2003, s. 619 vd.; Atatürk bu hususta "Bu esasat (Misak-ı Milli esasları), Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o daire dâhilinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulh ü müsalemeti istihsale çalışıyordu." demektedir. Bkz. Atatürk, *Nutuk*, s.395.
(21) *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, 16 Ekim 1337 (1921), C. II, s. 335 vd.

sağladığı gibi verilen değeri de göstermesi bakımından üzerinde durulmaya değerdir.

Bu oturumda en çok üzerinde durulan mesele Misak-ı Milli'ye göre sınırların nasıl olacağı hususu olmuştur. Bazı mebuslar hazırlanan itilaf-name taslağında belirlenen güney sınırlarının Misak-ı Milli'ye mugayir olduğunu ifade etmişler, sınırların tashihini veya bu mümkün olmaz ise itilaf-namenin reddini istemişlerdir. Sınırların gerek tashihini veya reddini isteyen gerekse mevcut haliyle kabulünü isteyen mebusların görüşlerini Misak-ı Milli üzerine temellendirdikleri görülmektedir. Fransızlara bırakılan arazinin ekonomik durumu, bölgede yaşayan ahalinin nüfusu, kültürü, kimliği gibi hususlar Misak-ı Milli'de belirtilen esaslara istinaden zikredilmiştir.

İlk konuşmayı yapan Mardin Mebusu İbrahim Bey, konuşmasında itilaf-namenin en önemli kısmını hudut meselesinin teşkil ettiğini belirtmiş, bölgenin iktisadi yapısı ile demografik yapısından hareketle Fransızlar ile bir sulh yapılmasını Misak-ı Milli'nin muhafaza edilmesi şartına bağlamıştır. Demiryolu hattının önemine istinaden belirlenen sınırın Diyarbakır'dan Mardin'e kadar büyük zararlar vereceğini hatta bunun Musul Vilayeti'ne ait hükümranlık haklarımızın iptali anlamına geleceğini belirttikten sonra hududun tashihini, aksi halde yapılacak sulha muhalif olduğunu ifade etmiştir.

Konya Mebusu Vehbi Efendi konuşmasında "sözün kıymet-i revacı, süngünün ucunda, kılıcın ağzındadır. Süngü ve kılıcı olmayan sözün, ne kıymeti ne de sözü olur." demek suretiyle esasen bir gerçeğe dikkat çekiyor, itilaf-namenin kabulünden başka bir çare kalmadığını şöyle ifade ediyordu: "Hepiniz biliyorsunuz ki, Sakarya Muzafferiyeti olmasaydı, Fransız murahhası buraya gelmeyecekti. Sakarya muzafferiyeti üzerine buraya geldi. Yunan Eskişehir'i henüz işgal etmemiş olsaydı, Eskişehir'den ileri göndermiş olsaydık, bu müzakerenin cereyanı başka bir tarzda olurdu. Fakat bugün Eskişehir hâlâ Yunan işgali altında oldukça müzakerenin olacağı bundan ibarettir. Bununla beraber efendiler, her gün görüyorsunuz, arabaları götüren kimlerdir? Çorum'dan, Yozgat'tan, daha öteden öküzü, danaları götüren kadınlardır. Bizim bir şeyimiz kalmadı, müracaat edecek. Her şeye müracaat ettik. Başka memba kalmadı. Yalnız kadınlar da harbe iştirak etsin. Bu kaldı. Bundan başka bir şey kalmadı. ... Mümkün olduğu kadar bir şey koparılırsa koparılsın, koparılamaz ise bu itilâf-name tasdik edilsin. Belânın biri üzerimizden kalksın."

Karesi Mebusu Basri Bey, "Bu itilâf-name bizim haysiyet ve şerif-i millimizle kâbil-i itilaf olmayan bir vesika-i hüsran ve esarettir, Ben kendi namıma bu vesika-i hüsranı baştan nihayete kadar reddediyorum." Sözleriyle konuşmasına başlamış, reddetme gerekçesini de şöyle izah etmiştir: "Wilson'un milliyet prensibine tamamıyla aykırı olmak üzere kendi hudud-ı millimizden fedakârlık yapıyoruz. Sonra şimendifer gibi, madenler gibi iktisadi hâkimiyetimize, mektepler, mütehassıslar namı altında siyasi ve harsi istiklâlimize müthiş darbeler vuruluyor." Basri Bey, kabul edilemez bulduğu itilâf-namenin neden gündeme geldiğini hiç değilse Misak-ı Milli'den taviz verilmemesi gerektiği hususunda ise şunları söylemiştir: "Uzun zamandan beri Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti değil mevcudiyetini bile tanımak istemeyen düşmanlarımız İnönü muzafferiyetinden sonra ayağımıza gelerek sulha talip oldular. Belki Yunan davasını katî bir neticeye iktiran ettiremediğimiz içindir ki, Fransızlar bu muzır itilâf-nameyi bize sunuyorlar. Eğer Avn-i ilahi (Allah'ın yardımı) ile Yunanlıları denize dökebilirsek o vakit korkmayınız ki, yüzsüz itilâfçılar bize müracaat edeceklerdir... gayemizden hiç olmazsa Misak-ı Milli taraftarlarının mahdut bir gaye içinde kalan şeylerden bir zerre bile feda edilmesine taraftar değilim. Ya hep ya hiç. Mamafih Cenab-ı Hak bize hep nasip edecek. Hiç nasip etmeyecekse zelilâne yaşamaktan ise ölüm daha evlâdır. Efendiler,

bu itilâf-nameyi, bu hüccet-i hüsranı kabul edersek ben akıbetimizden korkuyorum."

Karesi Mebusu Vehbi Bey Fransızlar hakkındaki kanaati de ifade eden ciddi bir endişeyi şöyle dile getirmiştir. "Antakya, Antalya ile Suriye aksamı hakkında civarındaki Türk ekseriyetiyle ve Türk ırkıyla meskûn olan kısmı, doğrudan doğruya Fransızlara terk ediyoruz. Fransa idaresini kabul ediyoruz ve Türkleri de Fransızlara merbut (bağlı) gösteriyoruz. İtilâfnamenin bizim nokta-ı nazarımıza, gayemize muhalif olan en mühim kısmını teşkil eden, sekenesi muhtelit (karma) bulunan İskenderun mıntıkası için Fransa Hükümeti bir usul-i idare-i mahsusa tesis edecek... Türklere gelince: Türk ırkından olan sekeneye ev sahibi değil, oranın misafirleri olarak harslarının inkişafı ve orada Arap ve Fransız lisanlarının esas alınacağını beyan ve lütfen Türk lisanının istimali (kullanımı) hususunda teshilât (kolaylık) göstermeği kabul ve taahhüt ederler. Yani Türkler oranın misafiri olacak ve Fransız'lar da lütfen bu misafirlere lisanını kullanmaya veyahut mahkemelerde davalarını Türkçe olarak söylemeğe ve müdafaa etmeğe müsaade edecekler. Veyahut mekteplerde söylemeğe müsaade edecek, mekteplerinde Türkçe görüşmeğe meydan verecekler. Suriye hakkında hiç bir şey olmadığı halde ara yerde doğrudan doğruya bir Fransız müstemlekesi, daha doğrusu doğrudan doğruya Fransa vilâyeti gibi bir idare yapacak. Bu madde çok yanlış, katiyen kabul edilecek madde değil. Yırtılıp atılmalıdır. Şimdiye kadar serbest bir surette temin-i mevcudiyet eden bunlar Osmanlı değil, Selçuk Türkü de değil, hepimizin bildiği oraya fatih olarak gelmiş yerleşmiş Türklerdir. Binaenaleyh muhatabımıza dermeyan edebiliriz ki, bu memleketin hakiki sahipleri, asıl sahipleri o memlekette şimdiye kadar serbest ve son senelerde meşrutiyete alışmışlardır. Fransızlar tarafından ekseriyeti ibraz için Fellâhlar, Ermeniler getirilip iskân edilmek ihtimali vardır. Yarın oraya Mısır'dan, başka yerden birçok Ermeni getirirler. Bunu nazar-ı dikkate almalıdır. Ekseriyeti elde ettikten sonra, oradaki Türkleri imha etmek pek kolay bir iş olur ve onlar ezilir ise Alem-i İslâm ile aramıza ebediyen hatt-ı râsıl çekmeleri mümkündür. Bizim istikbali düşünmemiz lâzımdır ve bu, bugünkü ricalimizin en büyük vazifesidir." Aynı endişeler ikinci celsede söz alan Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından şöyle dile getirilmiştir: "245 bin küsur halis Türk var orada. Buna mukabil vaktiyle Suriye'den getirilmiş olup Arap ırkına mensup Fellâh denilen bir kaç bin kişi vardır. Efendim, mesele verdiği ehemmiyet itibariyle şu kadar bin kilometre mesahasında bir yer kaybediyoruz. Mesele sırf iktisat itibariyle haizi ehemmiyettir. Fransızlar katiyen burasını boşaltarak Frenk, Ermeni haline getireceklerdir ve buna eminim. Beş altı senede muvaffak olacaklardır. Bu oldu mu Antakya parçasına arkadaşlar (İnna lillah ve inna ileyhi râciun) demek icap edecektir. Yarın Fransız inşallah Suriye'yi tahliye edip çekilip gidecektir. Lâkin emin olunuz arkadaşlar bu Antakya parçası yine bir Fransız, Hıristiyan parçası olacaktır. Bu karaçalıyı mümkünse ortadan kaldırmağa uğraşın."

Bu sözler, mevcut şartların zorlaması ile sınırlar dışında kalan Türkler hakkındaki hissiyatla birlikte Fransız idaresine bırakılması halinde bölgede yaşayanların akıbetlerinin nasıl olacağının bir ifadesi idi. Esasen Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde tanımlaması yapılan milletin mütareke sınırları dışında kalsa da ayrılık kabul etmeyeceği belirtilmiş iken şimdi yapılacak olan itilaf-name ile terki söz konusudur ve Misak-ı Milli'den verilen ciddi bir taviz olarak görülmektedir.

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey konuşmasında bu milletin hala savaşmakta olduğunu, mevcudiyetinin bir kısmını Arabistan çöllerinde ve sair yerlerde kaybettiğini, uzun uzadıya kan dökmenin doğru bir menfaat sağlamayacağını, mevcut bir menfaati kaçırmamak, onu elde ettikten sonra ikincisine geçmek lâzım geldiğini söylemiştir.

Dahiliye Vekili İstanbul Mebusu Ferit Bey, demiryolu hattının sınır ittihaz edilmesi ve konunun iktisadi yönü üzerinde çok uzun bir konuşma yapmış, çekincelerini de dile getirmiştir. Özetle " ...bu hudut meselesinde karşımıza hudut olarak cenupta (güneyde) kalan Türkler, ırkdaşlarımız, vatandaşlarımız çıkmaktadır... Onları hatt-ı hudut arkasında bırakacak bir itilâf-name gayet elim olmakla beraber, bendenizce memleketin menafi-i umumiyesi icabı olmak özere fedakârlık etmek lazımdır... Biz bugün siyasi bir vaziyet karşısındayız." demek suretiyle verilen tavize rağmen ülkenin menfaatleri için fedakârlık yapmak gerektiğini ifade etmiştir.

Bu konuşmaların ardından ikinci celsede Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa kürsüye çıkmıştır. Uzun uzadıya Londra Konferansı'nda Bekir Sami Bey'in Fransızlarla yapmış olduğu ikili anlaşmanın mahzurları, şimdi üzerinde konuşulan bu itilaf-namenin ortaya çıkması ve hazırlanması ile açıklamalar yapmış, Fransız temsilcisi Franklen Bouillon ile görüşmeler hakkında bilgi vermiştir. Sonra Türkiye'nin hukukuna müteallik meselelerin hallinde mikyasın (ölçünün) Misak-ı Milli olduğunun altını çizmiştir. Devamında üzerinde en çok düşünülmesi gereken meselenin sınırlar meselesi olduğunu, itilaf-namede tespit edilen sınırın Misak-ı Milli'ye mutabık olup olmadığının üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında Misak-ı Milli'nin birinci maddesini okuduktan sonra "Bir hatt-ı mütareke tasavvur ediyor. Hatt-ı mütarekeyi hudud-ı milliye gibi tasavvur eyliyor. Onun üst tarafındaki yer inkısam, tefrik kabul etmez. Hattt-ı mütareke nedir? var mıdır böyle bir hat? Yoktur." sözleri üzerine Mardin Mebusu İbrahim Bey'in "Düşmanın girmediği yerler." sözlerine karşılık ona hatt-ı mütareke hattı denmeyeceğini, çizilmiş, tespit olunmuş kağıda geçmiş hiç bir mütareke hududu olmadığını, esasen Erzurum Kongresi'ni yaparken anavatanı düşünerek bir hudut belirlemenin gerekli olduğundan hareketle "hâkim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur." denildiği cevabını vermiştir. Sonra "Hudud-ı millimiz nedir?" sorusunu sormuş ve "Bizim hudud-ı millimiz bize mesut ve müstakil yaşayabilecek bir hudud-ı milliye olur ve menfaatlerimize azami mutabık çizdirebileceğimiz hudut hangisi ise işte o hudud-ı millimiz olacaktır. Yoksa sarih bir şekilde çizilmiş bir hattı hudut yoktur." cevabını vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasında "Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır." sözlerinden de anlaşılacağı üzere belirlenmiş ve tespit edilmiş bir sınır söz konusu olmayıp Misak-ı Milli'nin birinci maddesinde ifade edilen tanıma uygun Türk/Müslüman nüfusun yaşadığı coğrafya esasından ayrılmadan gücün yettiği, hâkimiyetin sağlanabileceği coğrafya Misak-ı Milli sınırları olarak kabul edilmiştir. Esasen bu yaklaşım hissiyata aykırı olsa da hamasetten uzak gerçekçi bir görüşü ifade etmektedir.

Bu tarihlerden Milli Mücadele'nin nihayetine kadar Misak-ı Milli esası üzerinden hareket edilmişse de mevcut şartlar ve eldeki imkânlar Misak-ı Milli'nin tam olarak gerçekleşmesine müsaade etmemiştir.

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması[22] ile Rusya Misâk-ı Milli'yi tanımışsa da Türkiye Batum'u Gürcistan'a terk etmek zorunda kalmıştır. Yalnız Batum'da yaşayan Türk halkının dini ve kültürel hakları teminat altına alınmıştır. Hakeza Nahcivan üzerinde Rusya'nın yanı sıra Türkiye'nin himaye hakkının kabul edilmesi dışında bir şey yapılamamıştır. Boğazlar meselesinin Karadeniz'e sahili olan devletler arasında halledilmesi hususunda Rusya'ya taviz verilmiş olmakla birlikte Türkiye'nin mutlak hâkimi-

(22) Moskova Antlaşması için bkz. Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C. II, (Sadeleştiren. Faruk Özerengin), Emre yayını, İstanbul, 1993 , s. 226 vd.; Yusuf Kemal, Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1981, s. 277 vd.; Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, (1920-1945), TTK yayını, Ankara, 1989, s. 32 vd.

yetine halel getirmemesi şartı Türkiye'yi nispeten avantajlı bir duruma getirmiş oluyordu. Türklerin iktisadi bağımsızlığını zedeleyen kapitülasyonların kaldırıldığının Rusya tarafından kabul edilmesi en önemli hususlardan birisidir. Anlaşılacağı gibi Moskova Antlaşması'nda Misak-ı Milli esas alınmakla birlikte birçok taviz söz konusudur.

Lozan Konferansı'nda ele alınan Musul meselesinde Türk heyeti, Musul'un bir Türk toprağı olduğu tezini siyasi, tarihi, etnografik, coğrafi, ekonomik ve askeri gerekçelere dayandırmış, Musul Vilayetinde yerleşik nüfusun Türk-Kürt ayrımı yapılmaksızın çoğunluğunun Türk olduğu vurgulanmış ve bölgenin Anadolu'dan ayrılamayacağı belirtilmiştir.

İsmet Paşa'nın bölgede "plebisit" yapılması yönünde teklifi bölgede yaşayan halkın cahil olduğu ve sınır işlerinden anlamadığı gerekçesiyle Lord Curzon tarafından reddedilmiştir. Müzakereler sonunda Lozan'da halledilemeyen Musul meselesinin, Lozan sonrasındaki 9 ay zarfında Türkiye ile İngiltere arasında görüşmeler yoluyla halledilmesi, mümkün olmadığı takdirde ise milletler cemiyetine havale edilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşılacağı gibi Curzon, Musul'a ilişkin çözüm formülünü 200 maddeyi aşkın tasarının içine gizleyerek bunu Türk heyetine kabul ettirmeyi başarmıştır. Bundan sonrası İngiltere için artık kolaydır[23]. 1924 Mayısında başlayan ikili görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve mesele Milletler Cemiyeti'ne kalmıştır. Tahmin edileceği gibi burada Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen 16 Aralık 1925 tarihinde Musul'un Irak'a bağlanmasına ve Irak'ta İngilizlerin manda yönetiminin 25 yıl uzatılmasına karar verilmiştir.

İngiltere'nin Musul meselesinde uzlaşmaz, ısrarcı ve baskıcı tavrı karşısında dış politikada yalnız kalmış olan Türkiye'nin lehinde bir neticenin alınması mümkün gözükmüyordu. Ayrıca Musul meselesinin Milletler Cemiyeti'nde görüşüldüğü bir zamanda Türkiye'de çıkan Şeyh Sait isyanının, Musul'un Türkiye'ye verilmesi tezini zayıflattığı da bir gerçektir. Milletler Cemiyeti'nde tartışmasız bir ağırlığı olan İngiltere'nin diğer Avrupa devletlerince desteklendiği de unutulmamalıdır. Kaldı ki, Türkiye'nin Musul'a yönelik askeri bir harekâta girişmesi o günkü şartlarda mümkün gözükmüyordu. İngiltere ile ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde İtalya, Türkiye Musul'a girerse Antalya'yı işgal edeceği tehdidinde bulunduğu gibi Rusya'dan ve Fransa'dan da herhangi bir destek alınamayacağı görülüyordu[24]. Anlaşılacağı gibi Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin bütün gayretlerine rağmen Misak-ı Milli sınırları içindeki Musul'un Yeni Türk devletinin sınırları içinde yer alması sağlanamamıştır.

Sonuç olarak; I. Dünya Harbi sonunda galip devletlerce işgale uğrayan ve çok ağır bir mütareke imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti yerine milli bir devletin kurulmasını isteyen bir kadro tarafından hukuki meşruiyeti sağlamak amacıyla ortaya konulan Misak-ı Milli, milli sınırlar içinde tam bağımsız bir devlet olmanın temel prensiplerinin belirlendiği bir beyannamedir. Belirlenen temel esaslar istikametinde hareket edilmiş, yeni ve milli bir Türk devletinin kurulması sağlanmıştır. Na-müsait şartlarda verilen bu mücadele ile arzu edilmesine rağmen Misak-ı Milli hedefine tam olarak ulaşıldığı asla söylenemez. Ancak belirtmek lazımdır ki, metinde yer alan esaslar sadece işgalden kurtulmaya matuf hükümler olmayıp Misak-ı Milli, devlet-ebet-müddet anlayışı içinde bir var oluş senedi olarak telakki edilmelidir. Hasbelkader mevcut sınırlar dışında kalmış Türkiye'de yaşayan millet ile aynı kültür ve imtizaca sahip insanlarımızın olduğu da unutulmamalıdır. Bu mülahazalarla Anadolu coğrafya-

(23) Mim Kemal Öke, Musul meselesinde Curzon'un, tasarıyı Türk tarafına kabul ettirilmiş olmasının diplomatik bir başarı olduğunu ifade ile sonucun istedikleri şekli alacağından emin olan Curzon'un konferansın ikinci devresine iştiraka tenezzül bile etmediği değerlendirmesini yapmaktadır. Bkz. Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara, 1992, s.107.

(24) Zülal Keleş, "Musul Meselesi", *Türkler*, C. XVI, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 2002, s. 621.

sında yaşayan bir millet, bugün de yarın da Misak-ı Milli'yi, milli bir hedef olarak ittihaz etmek mecburiyetindedir. Aksi takdirde jeopolitik açıdan bakıldığı zaman Misak-ı Milli ile ilgili halledilememiş hemen her mesele Türkiye'nin başını ağrıtmaya devam edecek; Türkiye, istiklal ve istikbal konusunda her zaman netameli meselelerle uğraşmaya devam edecektir.

Kaynakça

Ağaoğlu, Samet, *Kuvayı Milliye Ruhu*, Ankara, 1981.

Atatürk, Kemal, *Nutuk*, (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1989.

Atatürk, Kemal, *Nutuk-Vesikalar*, C. III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yayını, İstanbul, 1960, s. 1135.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922*, C.II, İstanbul, 1999, s. 115-116.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, TTK yayını, Ankara, 1988.

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, C. II, (Sadeleştiren: Faruk Özerengin), Emre yayını, İstanbul, 1993.

Kaymaz, Nejat, "Misâk-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara-11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler), C. III, Ankara, 1983.

Keleş, Zülal, "Musul Meselesi", *Türkler*, C. XVI, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 2002.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 17 Şubat 1336. (Orijinal Nüsha)

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C. II, 17 Şubat 1336 (1920)

Milli Egemenlik Belgeleri, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı yayını, Ankara, 2015.

Öke, Mim Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara, 1992.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, (1920-1945), TTK yayını, Ankara, 1989.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, (1920-1945), TTK yayını, Ankara, 1989.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Ekim 1337 (1921), C. II.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, MEB yayını, İstanbul, 1991.

Tengirşek, Yusuf Kemal, , *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1981.

Turan, Ahmet Nezihi "Millî Misâk'ın 70. Yılı", *Milli Kültür*, S. 69, (Şubat, 1990)

Turan, Mustafa, "Atatürk'*ün Ankara*'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi", *Gazi Akademik Bakış*, C. V, S. 10.

Turan, Mustafa, "Türk Davası: Misak-ı Milli", *Kazım Yaşar Kopraman'a Armağan*, Ankara, 2003.